

UDK 528.935

LIETUVOS EŽERŲ VIETOS IR VARDŲ NEATITIKIMAI KADASTRO DOKUMENTUOSE

Romualdas Girkus¹, Viktoras Lukoševičius²

¹*Aerogeodezijos institutas, Pramonės pr. 13, LT-51382 Kaunas, Lietuva,
el. paštas: info@agi.lt*

²*Kauno technologijos universitetas, Panevėžio institutas, Klaipėdos g. 1, LT-35209 Panevėžys, Lietuva,
el. paštas: vikluk@midi.ppf.ktu.lt*

[teikta 2007 01 22, priimta 2007 03 30]

Santrauka. 2003 m. parengtas oficialus Lietuvos ežerų klasifikatorius, į kurį įtraukta ežerai nuo 0,5 ha ploto. 1998–2001 m. išleisti Aerogeodezijos institute sudaryti oficialūs Lietuvos Respublikos M 1:50 000 topografiniai žemėlapiai, kuriuose kartografuoti tokio ploto ežerai. Straipsnyje Žeimenos baseino ežerų pavyzdžiu aptariama ežerų vietos ir vardų neatitikimai šiuose leidiniuose. Analizuojami kalbininkų leidiniai, kuriais remtasi įvardijant ežerus, ankstesnių metų ežerų kadastriniai dokumentai.

Lietuvos kartografinėje medžiagoje ir kituose informaciniuose šaltiniuose vandenvardžiai turėtų būti teikiami vienodi ir tik norminiai. Straipsnyje nurodyti ir oficialiuose leidiniuose aptinkami ežerų vietos bei vardų neatitikimai klaidina vartotojus, kelia sunkumų nustatant objektų tapatybę ar esant būtinumui rasti juos vietovėje. Esama padėtis taisytina. Svarbu nekartoti klaidų rengiant skaitmeninę Lietuvos vietovardžių duomenų bazę.

Reikšminiai žodžiai: klasifikatorius, topografiniai žemėlapiai, upės baseinas.

1. Įvadas

Lietuvoje suskaičiuota 2850 didesnių kaip 0,5 ha ežerų ir 3150 mažesnių kaip 0,5 ha natūralios kilmės ežeriukų [1]. 1964 m. Respublikinio vandens ūkio projektavimo instituto (RVŪPI) sudarytame 0,5 ha ploto ir didesnių Lietuvos ežerų sąrašė su morfometriniiais duomenimis yra 2883 ežerai [2]. Norint įtraukti į apskaitą nedidelio ploto ežerus, reikalinga tinkamo mastelio kartografinė vietovės išraiška. Pavyzdžiui, 1:100 000 mastelio žemėlapyje 0,5 ha ploto ežeriuko matmenys yra 0,7 mm. Lietuviška prieškarinė M 1:100 000 topografija apėmė apie 2/3 Lietuvos teritorijos, o M 1:25 000 – tik apie devintadalį centrinės Lietuvos [3]. Pokariu leistuose M 1:10 000–1:100 000 sovietiniuose žemėlapiuose dažniausiai įvardyti tik didieji ežerai, ir tai iškraipytais vardais, rusiškais rašmenimis. Todėl sudarant ežerų kadastrą labai aktualus buvo naujas Lietuvos topografinis kartografavimas M 1:50 000 (baigtas 2000 m. pradžioje). Kaip tik tuo metu Lietuvos aplinkos ministerijos paskirta institucija parengė *Lietuvos Respublikos ežerų klasifikatorių* (2003) [4], į kurį įtraukti 0,5 ha ploto ir didesni ežerai.

Darbo tikslas – išanalizuoti Lietuvos ežerų lokalizacijos ir vardų neatitikimus kadastriniuose dokumentuose.

2. Kalbininkų veikalai apie ežerų vardus

Lietuvos Respublikos upių, ežerų ir tvenkinių valstybės kadastro rengimo nuostatose, įvardijant upes ir ežerus, pirmenybė teikiama *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardinui* [5] ir A. Vanago *Lietuvių hidronimų etimologiniam žodynui* [6]. Kalbininkai apie lietuvių

hidronimus naujesnių veikalų neparengė, išskyrus *Vietovardžių žodyną* [7], kurio pratarmėje rašoma apie į žodyną įdėtus 10 ha ir didesnių ežerų vardus. Iš minimų veikalų tik *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardinė* (1963) pateikiamas konkretesnis ežerų aprašymas, iš kurio įmanoma identifikuoti ežerus žemėlapyje. *Lietuvių hidronimų etimologiniame žodyne* pateikiamos tik žinomesnių gyvenviečių, esančių aplink ežerą, nuorodos, o *Vietovardžių žodyne* – vien tik administracinis rajonas. Turint tokią informaciją apie ežerų vietą, ežeringoje vietovėje įmanoma identifikuoti tik didžiuosius ežerus.

1964 m. ežerų sąrašui parengti surinkti vardai M 1:100 000 trapecijomis buvo pateikti aprobuoti Lietuvių kalbos ir literatūros institutui. Tai paskatino institutą išleisti *Vardyną*. Jame ežero vieta dažniausiai pagrįsta arčiausiai ežero esančiu kaimu ar vienkiemiu. Kai ežeras yra atokiau nuo kitų panašaus dydžio ežerų, pagal šią aprašomąją informaciją ežerą įmanoma identifikuoti. Šia galimybe ir naudotasi įvardijant ežerus M 1:50 000 topografiniuose žemėlapiuose ir teikiant kalbininkams peržiūrėti vardus prieš išleidžiant žemėlapi.

3. Pagrindiniai ežerų kadastriniai dokumentai

Aptarę išleistus žemėlapius ir leidinius ežerų vardams identifikuoti ir įvardyti, panagrinėsime parengtus esminius ežerų kadastrinius dokumentus, t. y. 1964 m. RVŪPI sudarytą ežerų sąrašą ir 2003 m. ežerų klasifikatorių. Pirmajame nurodyti ežerų vardai, kodifikavimo ir identifikavimo numeriai, ežero geografinė padėtis pagal upių ir ežerų gretimybę, ežero plotas, jo matmenys ir kt. Neįvardyti ežerai turi kodą ir identifikavimo numerį, kuris buvo nustatomas remiantis 1942 m. koordinacių sistemos M 1:100 000 topografiniu

žemėlapiu, pagal sąlyginį žemėlapių numerį ir žemėlapyje pateiktą baseinų numeravimo eilės skaitmenį. Pavyzdžiui, ežero identifikavimo numerio išraiška: 43-102. Skaičius iki brūkšnelio rodo sąlyginį žemėlapių numerį, o po brūkšnelio – ežero numerį žemėlapyje. 0,5–1,0 ha ploto ežerai dažnai būdavo pavadinami greta esančių vienkiamų vardais. Kadangi topografiniai žemėlapiai, kuriuose fiksuota ežerai, tuo laikotarpiu buvo įslaptinti, ežerų sąrašo prieduose teko sudaryti ežerų su identifikavimo numeriais ir vardais bei jų upių baseinų schemas, įbrėžiant žemėlapių kraštines. Šių ežerų inventorizavimo duomenų nebuvo, leidykla neįdėjo, tad jie liko tik žinybiniai. Didelių matmenų schemos buvo nepatogios naudoti, todėl ežerų identifikavimo numerius imta kelti į M 1:100 000 žemės naudojimo schemas administraciniams rajonams. Maži, 0,5–1,0 ha ploto, ežeriukai šiose schemose buvo sunkiai nustatomi, tad neretai praleidžiami. Remiantis *Lietuvos ežerų sąrašu* (1964) buvo parengtas *Lietuvos Respublikos ežerų klasifikatorius* (2003), jį aptarsime Žeimenos baseino pavyzdžiu.

4. Žeimenos baseino ežerų kadastriniai dokumentai

Žeimenos baseinas išsiskiria mažų ežerėlių gausa. Tai viena iš ežeringiausių Lietuvos vietovių. Ši teritorija ikikariniu laikotarpiu nebuvo kartografiuota, didesnė jos dalis buvo atsidūrusi už demarkacinės linijos, t. y. okupuota Lenkijos. Ši teritorija tapo išskirtine ir Lietuvos MA Fizikinių-techninių problemų instituto specialistams, kurie rengė leidinius apie Lietuvos upes ir atskirą – apie Pietryčių Lietuvos ežerus [8]. Šio leidinio prieduose pateikti Pietryčių Lietuvos upių baseinų ežerų sąrašai. Taigi galime palyginti 1964, 1976 ir 2003 m. kadastrinius ežerų duomenis.

1964 m. Žeimenos baseino ežerų schemą sudaro aštuoni M 1:100 000 žemėlapių lapai (ežerų identifikavimo numeriai iki brūkšnelio yra skirtingi skaičiai). Numeruojant kai kurie ežerai buvo praleisti, todėl nepernumeruojant jiems suteikti neatitinkantys gretimų ežerų numeriai. Tai pasakytina apie Kuprinį (43-242), Gavaitį (44-37), Paplovinį (32-216), Dumblį (44-58), Kogilį (31-144) ir bevardį (31-116) ežerus.

Iš sąrašo esančių 527 ežerų 60 yra neįvardyti, juos skiria tik identifikavimo numeris. Ežerų varduose pasitaiko spaudos klaidų (iš dalies perkeltos į 2003 m. sąrašą).

1976 m. ežerų sąrašuose nurodyti ežerų plotai, geografinė upių gretimybė ir kt. Žeimenos baseine apskaičiuota 549 ežerai, 90 iš jų neįvardyti. Lyginant su 1964 m. sąrašu, matyti, kad ežerų skaičius padidėjo 22. Daugelis iš jų – neįvardyti maži ežerėliai, išskyrus papildomai šiam baseinui priskirtus Minkelių ež. (51-7), Verdingį (51-6), Kazimieravo (31-106) ir Zabieliškių ež. (Baltarusijos teritorija). 1976 m. ežerų sąrašuose identifikavimo numeriai pagal 1964 m. numeravimą nenurodyti. Ežerų sąrašo, palyginti su 1964 m. sąrašu, įvardyta mažiau ežerų. Ežerų vardai iš esmės tokie pat kaip 1964 m. sąrašo, tačiau yra spaudos klaidų: Kueika (Nr. 282, turi būti Kuceika), Ešeras (Nr. 375, turi būti Ežeras), Pakanis (Nr. 383, turi būti Pakapis). Leidinyje

esanti Žeimenos hidrografinė schema apima tik didžiuosius ežerus, bet ir jie ne visi įvardyti. Kadangi daugumos ežerų geografinė padėtis sąrašo apibūdinta tik upės baseino pavadinimu, negalima identifikuoti bevardžio ežero žemėlapyje.

2003 m. ežerų klasifikatoriuje išliko 1964 m. ežerų identifikavimo numeriai, jame Žeimenos baseine suskaičiuota 530 ežerų. Palyginti su 1964 m., ežerų padaugėjo, nes įvardytas Minkelių ež. (51-7), Minadžio (43-149) ir Vašuoko ež. (identifikavimo numeris nesuteiktas), o 1976 m. teiktas ežerų skaičius nepriimtas, nors ežerų plotai tie patys. Iš 1964 m. neįvardytų 60 ežerų sąrašo įrašyti 8: Krakežeris (31-147), Krakežeris (31-148), Velniavardžio ež. (32-85), Dumblis (32-88), Ešerinis (32-95), Juodapurvis (43-177), Ežeras (43-200), Karosininkas (43-265). Ežerų geografinė charakteristika teikta naujai, nurodant tiesioginio ir senesniojo vandentakio vardus, ir papildyta administraciniu rajonu. Apmadu, kad kartais klaidina ežero administracinę priklausomybę. Pavyzdžiui, Baltelis (52-5), Gaigalis (52-10) ir Gaigaliukas (52-6) yra ne Švenčionių, o Vilniaus rajone; Karnelis (42-115) – ne Molėtų, o Vilniaus rajone; Tuolas (44-28) – ne Švenčionių, o Ignalinos rajone; Dumblis (31-171) – ne Utenos, o Molėtų rajone; Žiezdrėlis (43-48) – ne Švenčionių, o Utenos rajone.

5. 2003 m. ežerų klasifikatoriaus ir 1998–2001 m. M 1:50 000 topografinių žemėlapių skirtumai

Žeimenos baseino M 1:50 000 žemėlapiai Aerogeodezijos instituto parengti 1998–2001 m.. Jie sudaryti WGS-84 koordinatų sistemoje, bet pagal rėmelius yra tokie pat kaip žemėlapiai, parengti 1942 m. koordinatų sistemoje (juose ežerai sunumeruoti). M 1:50 000 yra kartografiuoti visi 0,5 ha ploto ir didesni ežerai, nustatant jų vardus remtasi *Vardynu* (1963). Tai leidžia klasifikatoriuje pateiktą informaciją apie ežerus paanalizuoti. Sąrašinis Geronių ežeras (52-18) „išnyko“ kartografiuotoje Garonių pelkėje (1 pav.).

1 pav. Lietuvos M 1:50 000 topografinio žemėlapių PABRADĖ, N-35-40-AB, 2001 m. fragmentas. Garonių pelkės aplinka

Fig 1. Fragment of Lithuanian topographic map M 1:50 000 PABRADĖ N-35-40-AB, 2001, environment of Garoniai bog

Gerokai skiriasi ežerų vardai. Klasifikatoriuje Gelednia (52-32) iš tikrųjų yra gretimame žemėlapyje, o tuo numeriu identifikuojamas ežeras Skeimis; Žiezdrelis turėtų būti įvardytas Gelednia (2 ir 3 pav.).

2 pav. Lietuvos M 1:50 000 topografinio žemėlapiu GELEDNĖ, N-35-41-AB, 2001 m. fragmentas – Gelednios ežero aplinka

Fig 2. Fragment of Lithuanian topographic map M 1:50 000 GELEDNĖ N-35-41-AB, 2001, environment of Gelednė lake

Ši ežerų painiava buvo ir 1964 m. ežerų sąrašė. Iš esmės, remiantis klasifikatoriumi, turėtų būti: Baltis (32-84) – Baltys, Baluošas (43-278) – Baluošai, Buivydas (43-169) – Telys, Buvainėlis (32-67) – Byvainėlis, Dumblys (32-88) – Dumblis, Gervėlis (32-69,70,71) – Gervėtis, Gilutis (43-108) – Bliūdinėliai, Juodenis (43-111) – Aukšlinis, Juskutis (32-80) – Joskutis, Kampuolis (43-210) – Kampuotis, Karotys (43-186) – Kerotys, Krakinis (43-230) – Krakinytis, Kuojinis (31-153) – Žvingys, Labažas (43-108) – Labažis, Miškėnis (32-68) – Žiežmaris, Minadis (43-149) – Miruolis, Montviliškio ež. (31-170) – Ešerinis, Paglūštis (43-324) – Paglūštis ež., Paledinis (32-105) – Pelėdinis, Paštikis (32-124) – Varlys, Savičiaus ež. (44-24) – Krakinis, Sudėtėlis (43-243) – Sudotėlis, Tamsus (43-305) – Juodasai, Vienvalkšnytis (43-145) – Šiekštelis.

3 pav. Lietuvos M 1:50 000 topografinio žemėlapiu PABRADĖ, N-35-40-AB, 2001 m. fragmentas – Skeimio ežero aplinka

Fig 3. Fragment of Lithuanian topographic map M 1:50 000 PABRADĖ N-35-40-AB, 2001, environment of Skeimis lake

Naujausiame *Vietovardžių žodyne* (2002 m.) [6] Baltelis (32-65) įvardytas Baltelė, Žiezulinis (43-29) – Žiezūlnis, Purvinas (43-310) – Purvynas, Rėdzė (43-317) – Rėdzia. Kitus klasifikatoriuje pateiktus ežerų vardus, nesunormintus kalbininkų, palyginę su 1964 m. ežerų vardų schema, galime teigti, kad Balutis (43-258) įvardytas Balkutis, Girvežeris (43-155) – Gervežeris, Gilulis (52-28) – Gilutis, Lakajas (43-178) – Lakaja, Lakajos (43-227) – Lakajas, Leikštėnų (43-311) – Leikštėkių ež., Leikštinis (43-291) – Leikštėkis, Oklelis (52-14) – Aklelis, Pailgis (52-27) – Pailgiu ež., Pašliaužukas (43-314) – Pašliaužukas. Iš šių ežerų Gervežeris, Leikštėkių ež., Leikštėkis bei Pailgiu ež. taip pat įvardyti ir 1976 m. sąrašė [9]. Kai kurių ežerų vardai klasifikatoriuje pateikti tarmiškai, pavyzdžiui: Paledinis (32-105), Untinėlis (43-157), Malynė (43-262), Oklelis (52-14), Sravinaitis (32-81).

Topografiniuose žemėlapuose įvardyti klasifikatoriuje likę bevardžiai ežerai: Daujotiškės ež. (42-95), Akelė (43-79), Varliokas (43-83), Maskoliukai (43-85), Narvinis (43-33), Dumblelis (43-120), Salinis (31-172), Ešerinis (43-216), Liūnelis (43-21), Dėlinis (43-32), Desiškis (43-251), Varliukas (43-21), Obelynės ež. (43-31), Dumblelis (43-35), Pugžlinis (43-74), Karosinukas (43-84), Balinis (43-202), Girinių ež. (43-257), Karosininkas (43-264), Migline (43-261), Varnakėlis (43-322), Mūkuškis (43-47) ir Batelis (43-49). Reikia pasakyti, kad ežero vardas išskiria jį iš kitų neįvardytų panašių ežerų gretimybės, ir ežero radimo žemėlapyje galimybė padidėja. Tad ežero vardo nebuvimas yra jo kadastrinės kokybės lygio praradimas. Kartografų surinktus ir su kalbininkais suderintus ežerų vardus tikslinga perkelti ir į ežerų klasifikatorių. Topografiniuose žemėlapuose pasitaiko mažų ežerėlių, įvardytų kitaip negu klasifikatoriuje pagrįstai įteisinti jų vardai: pavyzdžiui, Kamša vietoj Kuceika (43-170), Viazra vietoj Biržuvė (52-3), Bedugnis vietoj Beduonai (52-30). Jie turėtų būti įvardijami remiantis pirminiu šaltiniu, t. y. *Lietuvos ežerų sąrašiu* (1964).

6. Išvados

1. Respublikinis vandens ūkio projektavimo institutas 1964 m. Lietuvos ežerų inventorizaciją atliko tinkamai, nes 2003 m., praėjus beveik 40 metų, Lietuvos aplinkos ministerijos kuruojamam *Lietuvos Respublikos ežerų klasifikatoriui* parengti iš esmės naudota šios inventorizacijos medžiaga.

2. Lietuvos MA Fizikinių-techninių energetikos problemų instituto parengtame 1976 m. leidinyje *Pietryčių Lietuvos hidrografija (ežerai)* Žeimenos baseino ežerų sąrašas, palyginus su 1964 m. sąrašiu, papildytas 21 ežeru (tai dažniausiai maži, anksčiau neįvardyti ežerėliai). Dėl konkretnesnių vietos nuorodų stokos jų identifikuoti neįmanoma, todėl tokie ežerėliai neįtraukti į 2003 m. ežerų klasifikatorių.

3. Aplinkos ministerijos parengtame 2003 m. ežerų klasifikatoriuje ežerų vardai nevisiškai suderinti su 1963 m. *Lietuvos upių ir ežerų vardu*, kuris ežerų kadastro nuostatose nurodytas kaip prioritetas.

4. 1998–2001 m. išleistuose M 1:50 000 oficialiuose Lietuvos Respublikos topografiniuose žemėlapiuose pateiktus bevardžius ežerus tikslinga įvardyti ir ežerų klasifikatoriuje.

5. Valstybinio žemėtvarkos instituto ir Lietuvos energetikos instituto specialistams su kalbininkų pagalba rengiant skaitmeninę Lietuvos vietovardžių duomenų bazę, rekomenduojama atsižvelgti į oficialių topografinių žemėlapių ir ežerų klasifikatoriaus neatitikimus.

Literatūra

1. GAILIUŠIS, B. ir kt. *Lietuvos upės. Hidrografija ir nuotėkis*. Kaunas, 2001. 792 p.
2. *Lietuvos ežerų sąrašas* (su morfometriniiais duomenimis), Kaunas: RVŪPI, 1964. 129 p.
3. GLIOŽAITIS, A. Lietuvos kariuomenės geodezijos topografijos ir kartografijos darbų, atliktų 1920–1940 metais, apžvalga. *Karo archyvas*, 1997, 1.19, p. 113–176.
4. Lietuvos Respublikos ežerų klasifikatorius. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 34–1442, p. 40.
5. *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963. 226 p.
6. VANAGAS, A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981. 408 p.
7. PUPKIS, A.; RAZMUKAITĖ, M. *Vietovardžių žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002. 462 p.
8. GAIGALIS, K.; JABLONSKIS, J. *Pietryčių Lietuvos hidrografija (ežerai)*. Vilnius: Mokslas, 1976. 101 p.
9. GIRKUS, R.; LUKOŠEVIČIUS, V. Šiuolaikinės Lietuvos kartografijos problemos dėl oikonimų ir hidronimų neatitikimų norminamuosiuose ir oficialiuosiuose leidiniuose. *Geodezija ir kartografija*, 2004, t. 30, Nr. 4, p. 123–126.

Romualdas GIRKUS. Chief specialist for heritage. Institute of Aerogeodesy (Ph +370 37 451 504).

A graduate of Kaunas Polytechnic Institute (now Kaunas University of Technology, geodetic engineer, 1962. Publications: over 20 scientific articles. Participant of conferences in Latvia, Russia.

Research interests: history of geodesy and cartography.

Viktoras Lukoševičius. Doctor, Assoc Prof. Dept of Civil Engineering Technology, Panevėžys Institute, Kaunas University of Technology (Ph +370 45 435819, fax +37045 516 161).

A graduate of Kaunas Polytechnic Institute (now Kaunas University of Technology), geodetic engineer, 1962. Doctor's degree at Institute of Surveying, Aerial Photography and Cartography, Moscow, 1966. Publications: 2 books, over 60 research articles; participant of conferences in USA, Brasil, Sweden, Norway, Russia. Fellowship Winner, NATO and Italy National Science Competition, 1996. Member of Association for the Advancement of Baltic Studies.

Research interests: history of geodesy and cartography.